

ЛЮДИНА І ПРИРОДА: ЧИ МОЖЛИВЕ ГАРМОНІЙНЕ СУСІДСТВО?

Алла АКСЬОНОВА

Якщо відповідь із приводу гармонійного сусідства шукати в реаліях життя, вона, безумовно, буде негативною. Скажімо, історія розвитку тваринного світу нинішньої Чорнобильської зони відчуження лише за останні два століття неодноразово це фіксувала. Однак вчені, котрі багато років після аварії на ЧАЕС досліджують фауну території Зони, знають, як виправити ситуацію

Перший серйозний наступ людини на фауну територій нинішньої Зони відчуження, як свідчать історичні антології, відбувся ще на початку 18 ст., коли у регіоні розпочалося активне лісорозведення для отримання деревини. У цей період із тамтешніх місцин зникають такі копитні як: тур, зубр та тарпан (дикий кінь на зразок коня Пржевальського, який мешкав у лісах та степах лише України). До речі, нині у світі нема жодного представника останнього. Правда, в Європі спробували вивести його гібрид, однак багато вчених-зоологів вважають, що отриманий результат є невдалою копією тарпаноподібного коня. Крім цих трьох видів, рідкісними у Зоні відчуження стають ведмідь, росомаха та бобер. Проте більш трагічні наслідки від людської діяльності тваринний світ даних територій зазнає пізніше. Друга половина 19 ст. – різко зростає щільність заселення територій Полісся (зменшуються площі лісів, збільшується кількість орних земель). Відчутно зменшується чисельність представників усіх лісових видів, а деякі, зокрема, росомаха, ведмідь, бобер та глухар – взагалі зникають. У другій половині 20-го ст. на даних територіях у політиці сусідства людини з природою для тваринного світу настала "відлига". Активно розпочалися планові роботи із лісовідновлення. В результаті – відчутно збільшилась чисельність козулі, кабана та лося. Відновилися і популяції бобра, спотовидного собаки та ондатри. Але вже до початку 80-х років, через будівництво в 60-ті ЧАЕС та Київського водосховища, фауна Полісся за ви-

довим та кількісним складом дуже збідніла. Збереглася вона тільки на територіях об'єктів природно-заповідного фонду (Поліський заповідник та Дніпровсько-Тетерівське заповідно-мисливське господарство).

Найсуттєвіші негативні корективи у життя тваринного світу Зони відчуження внесла аварія на ЧАЕС, а точніше її наслідки, ліквідаційні заходи, евакуація населення та процеси, незалежні від аварії (кліматичні особливості після аварійних років; 11-річні цикли сонячної активності, з якими синхронізуються динаміка чисельності багатьох видів тварин).

З 1992 року в Зоні відчуження розпочалося поступове відновлення та стабілізація чисельності та структури фауністичних угруповань. За відносно невеликий проміжок часу чисельність великих ссавців дійшла до стапу стабільної циклічності. Тобто, компоненти системи "хижак-жертва" набули рівноваги між собою. У 2000 році в результаті досліджень за державною програмою "Фауна" вченими Міжнародної радіоекологічної лабораторії "Чорнобильського центру", ДСНВП "Екоцентр", Інституту зоології та інших наукових закладів були отримані наступні дані чисельності основних видів великих ссавців на території Зони відчуження: вовк – більше 300 особин, рись – понад 18, дикий кабан – 3-4 тис., козуля – 2-3 тис., лось – не менше 1 500, олень європейський – до 200-300 особин, бобер річковий – 1-1,5 тис. Варто також зауважити, що інформацію про стан та процеси, які відбуваються в більшості основних груп фауни Зони відчуження, вченим доводилося добувати ско-

В 1998 році в Чорнобильську зону відчуження було завезено коня Пржевальського

ріше теоретично (методами експертної оцінки та проведенням аналогії), оскільки їх практичні можливості обмежуються недостатнім фінансуванням. Згадана державна програма "Фауна" передбачала практичні заходи, які безпосередньо впливають на чисельність та видовий склад угруповань тварин Зони відчуження: обмеження та регулювання чисельності вовків, створення вільної популяції великих травоядних ссавців – "тарпаноподібних коней" (європейський гібрид), зубра та "відновленого" тура. На практиці ж із зазначеного створено лише вільну популяцію коней Пржевальського та проводиться відстріл вовків.

То ж чи мо-

жливе гармонійне сусідство людини із тваринним світом Зони відчуження? Безумовно, можливе, заповідають вітчизняні науковці. І для цього не так вже й багато потрібно: заповідний режим, який за словами вчених Міжнародної радіоекологічної лабораторії "Чорнобильського центру", сприяє збагаченню фауністичних комплексів та тверда позиція до проблеми збереження тваринного світу і належної охорони його рідкісних видів з боку держави. Щодо першого, то він у Чорнобильській зоні відчуження нині майже такий, оскільки суто заповідний передбачає повну відсутність людини. Стосовно іншого боку даного питання, то пропонуємо вашій увазі коментар фахівця.

ДУМКА З ПРИВОДУ

Сергій Гащак, заступник директора з питань науки Міжнародної радіоекологічної лабораторії "Чорнобильського центру", кандидат біологічних наук

– Природа даної території, через відсутність державного фінансування наукових експедицій, нині мало вивчена і потребує постійного та більш деталізованого вивчення. Але навіть з того, що відомо, можна з упевненістю говорити: у Зоні відчуження охороняти є що: 49 видів ссавців (рукокрилі, комахоїдні, гризуни, зайцеподібні, парнокопитні, хижі) із 70 можливих зустрічаються на територіях Зони. А вони, до речі, занесені у Європейський список тварин і підпадають під охоронну дію Боннської конвенції 1979 року "Про збереження мігруючих видів диких тварин". Крім цього, в Україні серед європейських країн найбільша група "червонокнижних" птахів. Багато з них були помічені науковцями й у Зоні відчуження. Зокрема доведено наявність 11 видів, що постійно там перебувають, а ще 20-ть – під час весняних і осінніх міграцій, оскільки Чорнобильська зона розташована на перехресті великих міграційних шляхів, що проходять уздовж річок Дніпра та Прип'яті. Крім того, близько 41 виду цієї території обирають для зимівлі. Частина з них також підпадає під особливу охорону.

Взагалі перелік "червонокнижних" видів ссавців, які можуть мешкати на території Чорнобильської зони достатньо строкатий: рясоніжка мала, нічниця війчаста, нічниця ставкова, широкоух європейський, вечірниця мала, вечірниця велетенська, засць-біляк, вовчок садовий, видра річкова, борсук, горностаї, норка європейська, рись європейська тощо. В 1998 році в Чорнобильську зону відчуження було завезено коня Пржевальського, який теж занесений до світової Червоної книги. Однак у Червоній книзі України його немає. Пояснюють цей факт тим, що цей вид не є природним для нашої природно-географічної зони. Звідси й неналежне фінансування скотарських програм, втрата існуючих рідкісних видів (на зразок тих двох зубрів, що були завезені до Зони відчуження для відновлення популяції, які через недбалість загинули) і насамкінець – непоодинокі випадки браконьєрства на закритому режимному об'єкті, яким є Чорнобильська зона відчуження. Все це й заважає гармонійному співіснуванню людини та природи.

ДОВІДКОВО

У перший період – приблизно 60-80 днів після вибуху реактора, відзначено зниження чисельності (в три-п'ять разів) мишоподібних гризунів у ближній зоні ЧАЕС. Також зареєстровано повне зникнення чорного стрижа. На думку вчених, це сталося внаслідок дії іонізуючого випромінювання та хімічних речовин, що застосовувалися при дезактивації. Теоретично можна було очікувати масове зниження чисельності хребетних, оскільки їх радіочутливість вища, ніж у хвойних рослин. Однак документальні дані про масову загибель хребетних у ближній зоні відсутні.

Другий період тривав до кінця 1991 р. і характеризувався пригніченням окремих груп фауни. Дослідження дев'яти видів птахів антропогенних ландшафтів, що проводилося в цей час, виявило видові відмінності. Зокрема у деяких видів реєструвалося зменшення чисельності (шпак звичайний, грак, голуб сизий), а деякі взагалі зникли (чорний стриж, ластівка берегова, ластівка міська). Обстеження гнізд виявило високу загибель кладок, пташенят (на різних стадіях), а також дорослих птахів. Причини:

- погіршення кормової бази з припиненням сільськогосподарських робіт, а також зменшенням харчових відходів;
- використання для процесу травлення піску з радіоактивними частками призводило до високого внутрішнього опромінення;
- гостре зовнішнє опромінення та ураження органів дихання радіоактивним пилом у місцях гніздування.